

PROBLEMELE PUBLICE

O perspectivă comunicațională

MĂLINA CIOCEA

comunicare(●)ro

Tehnoredactor: OLGA MACHIN

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin Editurii COMUNICARE.RO.

Editura COMUNICARE.RO este departament în cadrul Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative, Facultatea de Comunicare și Relații Publice.

EDITURA COMUNICARE.RO

SNSPA, Facultatea de Comunicare și Relații Publice

Str. Povernei, nr. 6

010643, București

România

Tel.: 0372 177 150

www.edituracomunicare.ro

e-mail: editura@comunicare.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CIOCEA, MĂLINA

Problemele publice. O perspectivă comunicățională /

Mălina Ciocea – București: Comunicare.ro, 2022

Conține bibliografie

ISBN 978-973-711-634-5

Cuprins

Introducere / 9

- I. Problemele sociale: teorii, dezbateri și noi perspective** / 17
 - 1. Cum este văzută problema în constructivismul social? / 17
 - 2. Peter Berger și Thomas Luckmann: relația omului cu lumea construită de el însuși / 20
 - 3. Noi fundamente epistemice: subiectivitatea în definirea problemelor sociale / 24
 - 4. „Nu există, și nici nu a existat vreodată, o sociologie a problemelor sociale” / 27
 - 5. Problemele sociale se constituie pe baza unor argumente morale / 31
 - 6. Unde este problema? Lecturi critice ale modelului teoretic al lui Spector și Kitsuse / 33
 - 7. Joseph Gusfield: de la problemele sociale la problemele publice / 44
 - 8. Deciziile retorice în definirea problemei: formularea de revendicări / 26
 - 9. Un salt semnificativ spre dramatizare: arenele publice / 60

- II. Sociologia pragmatică a capacității critice: o gramatică a performării** / 65
 - 1. O nouă paradigmă pentru investigarea relațiilor de putere / 66
 - 2. Regimurile de justificare: exercitarea operațiunilor critice / 69
 - 3. Capacitatea critică e a actorilor, nu (doar) a sociologilor / 76
 - 4. Reconcilierea între sociologia critică și sociologia pragmatică: oamenii sunt și agenți, și actori / 78

- III. Un model praxiologic al arenelor publice: Daniel Cefăi** / 83
 - 1. O perspectivă dramaturgică și retorică asupra problemelor publice / 83

2. „Nu există probleme publice fără public și nu există public fără probleme publice” / 89

IV. Problematizarea: o strategie de investigație critică / 95

1. Problematizare, relații de putere și relații discursive / 96
2. Înaintea dezbaterii: constituirea problemei pentru public / 101
3. Care este reprezentarea asupra problemei? / 103
4. Practicile discursive nu sunt doar practici lingvistice / 106
5. O înțelegere complexă a spațiului public / 109
6. De ce avem nevoie de problematizare? / 111

V. Paradigma mediatizării: o meta-teorie necesară pentru noul peisaj comunicațional / 117

1. Trei perspective asupra mediatizării / 117
2. Mediatizarea – o mediere de grad secund / 120
3. Disputa în jurul conceptului de mediatizare / 122
4. Culturile mediatizării, modelate de media / 126
5. Figurațiile comunicaționale: un instrument analitic pentru investigarea mediatizării / 128
6. Către o perspectivă constructivistă comunicațională în analiza problemelor publice / 132

VI. Deschideri teoretice în analiza problemelor publice / 135

1. Constructivismul contextual: noi arii empirice / 135
2. Dramatizarea construcției problemei publice / 136
3. Arenele publice se schimbă pentru că sfera publică se schimbă / 137
4. Cum arată piața digitală a problemelor publice? / 140
5. Deliberarea în spațiul public mediatic / 141
6. SKAD, o sinteză pentru viitorul cercetării problemelor publice / 143

VII. Două probleme publice din România contemporană, o abordare comunicațională / 149

1. Problema publică a istoriei perioadei comuniste: cum ne amintim ceea ce nu am trăit? / 150

- 2. Problema publică a migrației pentru muncă / 154
 - 2.1. *Articularea discursivă a transnaționalismului* / 155
 - 2.2. *Discursul media asupra migrației* / 156
 - 2.3. *Construcția contrapublicurilor în media diasporică* / 159

Concluzii / 161
Mulțumiri / 163
Bibliografie / 165

Introducere

Aceasta nu este o carte despre problemele sociale din România contemporană. Lista problemelor sociale, nu doar în spațiul românesc, ci oriunde în lume, este atât de lungă, încât o carte care să le abordeze, pe rând, în logica prezentărilor clasice despre problemele sociale (identificare, dezbateri a cauzelor și posibilităților soluții și rezolvare) nu și-ar găsi un editor dispus să publice un tom impresionant ca dimensiuni. În al doilea rând, pentru că orice aș include pe această listă, ea nu ar fi aceeași cu lista cititorilor. Vă propun un exercițiu: în România de azi, primele cinci probleme sociale sunt: circulația știrilor înșelătoare, sărăcia, politicienii corupți, migrația pentru muncă și rata mare de abandon școlar în rândul copiilor din mediul rural. Așa e că nu cădem de acord asupra listei, și mai ales asupra ierarhiei problemelor din această listă? De aceea, această carte include foarte puține ilustrații ale problemelor sociale.

În schimb, aceasta este o carte despre problemele publice. Când și mai ales cum devin problemele sociale probleme publice? Cartea explorează răspunsul la această întrebare în diverse tradiții analitice.

O istorie a perspectivelor teoretice înseamnă nu doar lămurirea unor concepte, demonstrarea continuității unor idei sau prezentarea marilor confruntări dintre analiști. Ea este, mai ales, o istorie a devenirii personale a autorului. Când traversezi decenii de știință asupra unui subiect oarecare, când legi teoriile de contextul social general, când încerci să îți conturezi propria perspectivă analitică, la sfârșitul drumului ești un alt cercetător, unul care și-a reconsiderat radical propria istorie a ideilor și instrumentele de analiză. Așa încât această carte este în egală măsură un roman al transformării mele.

Dar mai ales, această carte este împlinirea unei promisiuni față de cititori și față de mine însămi. În articolul „The Articulation of

Public Problems within a Communicative Figuration Approach”, publicat în Romanian Journal of Communication and Public Relations în 2019 împreună cu Alexandru I. Cârlan și Bianca-Florentina Cheregi, spuneam că dorința noastră pe termen mai lung este să dezbatem „relația dintre problema publică înțeleasă ca strategie de formulare de revendicări (actori diverși care revendică faptul că trebuie să recunoaștem și să abordăm o problemă – adică, o categorie a practicii) și problema publică luată drept o categorie analitică, cu o istorie teoretică consistentă” (Ciocca et al., 2019, p. 7). Capitolul „Două probleme publice din România contemporană, o abordare comunicațională” ilustrează cum am urmărit dinamica problemelor publice ca o categorie a practicii în diversele noastre cercetări. Dar scopul central al cărții rămâne îndeplinirea promisiunii de mai sus, explorarea istoriei unei categorii analitice: problema publică.

Miza secundară a lucrării este de a propune o mutație în teoretizarea problemelor publice: de la perspectiva constructivistă clasică, la o perspectivă constructivistă comunicațională (Coudry și Hepp, 2017), care plasează articularea problemelor publice în logica paradigmei mediatizării. Cum am ajuns la această opțiune analitică?

Problemele sociale au fost mult timp abordate exclusiv de sociologi. Era și firesc, câtă vreme interesul principal era identificarea condițiilor obiective care „produc” problemele sociale. Totuși, pe măsură ce acest tip de abordare se clasiciza (până a ajuns să se osifice, pentru că nu mai producea decât cercetări repetitive), se contura o nouă perspectivă de abordare a problemelor sociale. *Constructing Social Problems*, cartea publicată de Malcolm Spector și John Kitsuse în 1977, a arătat că problemele sociale sunt construite prin felul în care le definim și dezbatem despre ele. Totuși, interesul pentru realitatea obiectivă (care își găsește ecoul și în definițiile subiective a ceea ce este de neacceptat într-o societate) a continuat să însoțească cercetările asupra problemelor sociale și a suscitât dezbateri aprinse (prezentate pe larg în primul capitol din această carte).

Într-un fel, atenția asupra contextului social (și istoric, politic etc.) încurajează, dar și frânează, perspectiva comunicațională pe

care o propun în această carte. O încurajează, pentru că a analiza contextul comunicațional în „datele sale obiective” (de pildă, infrastructura tehnologică care schimbă radical practicile comunicaționale) cade în linia acestei tradiții. O frânează, pentru că o perspectivă comunicațională se uită dincolo de datele obiective: la discursuri, la constituirea actorilor, la felul cum se formulează revendicările, la arenele publice în care au loc dezbaterile, la distribuirea puterii, la agentivitate.

Cum poate un cercetător, pe linia constructivismului social, să rămână devotat unei tradiții de analiză în același timp în care o schimbă? Dacă Joel Best numea constructivismul „un triumf pentru teoria sociologică” (Best, 2003, p. 137), cum am putea numi o perspectivă comunicațională asupra problemelor publice? Un triumf al vorbelor asupra faptelor?

Dar tocmai aici am greși. Atenția pentru problemele sociale se justifică printr-o judecată morală asupra societății și asupra nevoii de acțiune și schimbare socială: „deși analizele constructiviste *pot* fi făcute fără a acorda atenție problemelor de justiție socială și schimbare socială, *în practică* constructivismul examinează adesea subiecte și pune întrebări care au relevanță imediată, practică, politică” (Loseke, 2015, p. 9). Consecințele practice iau forma acțiunii, fie că e vorba de fapte, fie de acțiuni discursive.

Așadar, o perspectivă comunicațională asupra problemelor publice nu este un triumf al vorbelor asupra faptelor, ci o înțelegere a puterii acțiunii discursive. De altfel, am pornit în această carte de la următoarea definiție a problemelor publice: „*Problemele publice* relevă un proces de negociere simbolică a definițiilor și interpretărilor acelor situații și fenomene care sunt problematice social, care sunt considerate a necesita acțiune colectivă și politici publice” (Beciu et al., 2018b, p. 19).

Cea de-a doua mare dilemă care traversează istoria problemelor publice este trecerea de la probleme sociale la probleme publice (care își găsește un corespondent în saltul de la constructivismul social la constructivismul comunicațional). Acest salt poate fi înțeles dacă lărgim perspectiva analitică, pentru a include considerații privind contextul comunicațional actual, caracterizat de procese de

publicizare (Cefăi și Pasquier, 2003a). Revendicarea atenției publice de către actori, într-o arenă publică, este parte din formularea problemei, iar strategiile discursive folosite de autorii revendicărilor sunt parte a soluționării problemei. „[Î]n relație cu diverse înțelegeri ale «problemelor sociale» (situații luate de diverși actori ca având consecințe sociale nedorite și care necesită o soluționare [...]), particularitatea problemelor publice este înțeleasă ca felul în care supunerea problemei la scrutinul public și evoluția situațiilor ca urmare a acestei întreprinderi este un stadiu constitutiv în rezolvarea problemei” (Ciocea et al., 2019, p. 11).

Prin urmare, dimensiunea publică a problemelor este abordată în contextul proceselor de publicizare care caracterizează noul context de comunicare. Vizibilitatea și publicizarea devin resurse (și, uneori, constrângeri) pentru autorii revendicărilor, ceea ce le face interesante pentru analist.

În plan metodologic, această decizie se reflectă într-un salt la fel de semnificativ, de la probleme la problematizări și de la actori și instituții, la procese și mecanisme de publicizare pe arenele publice. Aici actorii folosesc diverse strategii discursive pentru a face acceptate propriile definiții ale problemelor publice (și, implicit, propriile căi de acțiune în direcția rezolvării problemei).

Ceea ce duce la formularea unei întrebări la fel de semnificative: ce lipsește de pe aceste arene publice? Care sunt situațiile problematice care nu „se califică” drept probleme publice, care sunt absențele? În cercetările la care am participat (la care fac trimitere în ultimul capitol), am aflat că ceea ce lipsește din conversația publică despre perioada comunistă structurează la fel de semnificativ definirea (și rezolvarea) problemei ca și ceea ce este (prea mult) discutat. Aceste absențe pot fi explicate prin analiza mecanismelor de vizibilitate din arenele publice.

Mutația analitică propusă vizează construirea unei perspective de analiză într-o logică diferită de paradigma clasică, dar această logică este în același timp aliniată coerent la încercările teoretice de largire a câmpului empiric de investigare a problemelor publice, sugerate, de-a lungul timpului, de diverși analiști. Contextul contemporan de comunicare permite o astfel de deschidere: dezvoltarea noilor tehnologii, folosirea lor de către actori din cei mai diverși și numeroși,

crearea unor spații virtuale de dezbateri, logica vizibilității care guvernează acest spațiu de manifestare, construirea unor strategii noi de legitimare a revendicărilor, competiția din ce în ce mai accelerată între actori cu pretenții similare de legitimitate.

Toate aceste transformări, care pot fi explicate convingător prin paradigma mediatizării, reflectă ceea ce teoreticienii clasici ai problemelor publice au semnalat de mult: schimbarea contextului societal larg duce la o dinamică diferită a problemelor publice (în termeni atât de definire, cât și de soluționare); în egală măsură, felul în care se poartă dezbateri asupra problemelor publice indică procese de transformare culturală altfel mai puțin vizibile. În acest sens merge propunerea detaliată în capitolul „Paradigma mediatizării: o meta-teorie necesară pentru noul peisaj comunicațional”, de a încadra discuția despre problemele publice într-o paradigmă care folosește ca instrument problematizarea pentru a ajunge la o înțelegere a sferei publice drept figurație comunicațională (Hepp și Hasebrink, 2014).

Cartea este structurată în șapte capitole care urmează până la un punct o ordine cronologică. Ea devine destul de rapid subiectivă. Evident, ca în orice istorie a ideilor, logica demonstrației dictează organizarea materiei și uneori „forțează” apropieri între autori din spații sau epoci distincte. Așa încât cartea de față cuprinde dialoguri între idei din școli diferite de gândire pentru a răspunde interesului fundamental: conturarea unei perspective comunicaționale asupra problemelor publice.

Primul capitol, „Problemele sociale: teorii, dezbateri și noi perspective”, discută salturile teoretice: de la sociologia clasică a devianței la constructivismul social, de la atenția asupra condițiilor obiective la recunoașterea rolului subiectivității în definirea problemelor sociale, spre marea dezbateri care a animat lumea constructiviștilor în anii '80 și rezolvarea ei sub forma constructivismului contextual. Capitolul prezintă, de asemenea, paradigma dezvoltată de Joseph Gusfield care orientează definitiv discuția spre dimensiunea publică a problemelor sociale. Astfel, capitolul dezbate și rolul deciziilor retorice în definirea problemei și problematica constituirii arenelor publice.